

**IQTIDORLI TALABALAR, MAGISTRANTLAR, TAYANCH
DOKTORANTLAR VA DOKTORANTLARNING**

“TAFAKKUR VA TALQIN”

MAVZUSIDAGI

**RESPUBLIKA MIQYOSIDAGI
ILMIY-AMALIY ANJUMAN TO‘PLAMI
(II QISM)**

BUXORO 2022 yil, 23 may

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM
VAZIRLIGI**

**BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
MAGISTRATURA BO‘LIMI**

**IQTIDORLI TALABALAR, MAGISTRANTLAR, TAYANCH
DOKTORANTLAR VA DOKTORANTLARNING**

TAFAKKUR VA TALQIN

**mavzusida Respublika miqyosidagi
ilmiy-amaliy anjuman to‘lami
(II qism)**

Buxoro 2022-yil, 23-may

Tahrir hay'ati:

O.X.Xamidov	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
R.G'.Jumayev	Siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori, (PhD), dotsent
A.A. Turayev	Fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
D.R. Djurayev	Fizika-matematika fanlari doktori, professor
S.Q. Qaxxorov	Pedagogika fanlari doktori, professor
M.Y. Ergashov	Kimyo fanlari nomzodi, professor
S. Bo'riyev	Biologiya fanlari doktori, professor
B.N.Navro'z-zoda	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
D.S. O'rayeva	Filologiya fanlari doktori, professor
T.H.Rasulov	Fizika-matematika fanlari doktori, (DSc)
SH.SH.Olimov	Pedagogika fanlari doktori, professor
A.R.Hamroyev	Pedagogika fanlari doktori, (DSc)dotsent
M.B.Ahmedova	Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, (PhD), dotsent

Mas'ul muharrir:

A.A. Turayev – magistratura bo'limi boshlig'i f.-m.f.f.d., (PhD) dotsent

Musahhih:

S.B.Shamsiddinova – bosh muharrir

T.Sh.Ergashev – dekan muovini

D.R.Rahmatova – magistratura bo'limi uslubshunosi

O.G'.To'rayev –birinchi bosqich tayanch doktorant

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24-yanvardagi Oliy majlisga yo'llagan murojatnomasi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2020 yil 7- fevraldagi 56-F-son farmoyishiga hamda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2021 yil 4-maydagi № 3/19-04/05-26 son xatiga

asosan ushbu Respublika ilmiy-amaliy anjuman tashkil etildi. To'plamda iqtidorli talabalar, magistrantlar, tayanch doktorantlar va doktorantlarning ilmiy izlanishlari, tajriba almashish, sohalarda amalga oshirilayotgan ishlarni tahlil qilish va bu boradagi takliflarni ishlab chiqish bo'yicha ilmiy-amaliy va uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Mazkur to'plamga kiritilgan maqolalar va tezislarning mazmuni, statistik ma'lumotlar hamda bildirilgan fikr va mulohazalarga mualliflarning o'zlari mas'uldirlar

**NOSRIDDIN TO'RA BUXORIYNING “TUHFAT AZ –ZOIRIN”
ASARIDA BUXORO ZIYORATGOHLARI TARIXI**

H.H.To'rayev,

BuxDU, t.f.d., professor

G.Norqulova,

*Tarixshunoslik, manbashunoslik – tarixiy tadqiqot usullari
mutaxassisligi magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asr oxiri-XX asr boshlarida yozilgan qabristonlarning topografiyasining roli, Buxoro shahrining me'moriy qiyofasining shakllanishi “ Tohfata az-zoirin” risolasida va sonida uchraydi. Bularning zamonaviy topografik ahamiyati risolada tilga olingan qabristonlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ziyoratgoh, qabriston, fiqh, topografiya qabristonlar, shahar madaniyati, tasavvuf, so'fiylik vakili.

O'zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida muqaddas qadamjo va qadamjolarini obodonlashtirish ishlari izchil davom ettirilmoqda. Mamlakatda ajdodlar xotirasini e'zozlash, ularni tiklashga yuqori e'tibor berilmoqda. Xususan, bir qator normative-huquqiy hujjatlarning qabul qilinishi fikrimizning yaqqol dalilidir. Aytish joizki, O'zbekistonda ajdodlar xotirasini ulug'lash nafaqat ziyoratgohlarni obodonlashtirish, shuningdek, o'rganish tadqiq etish va targ'ib qilish ishlari ham qilinmoqda. Muqaddas qadamjolar va ziyoratgohlar haqidagi nodir qo'lyozmalar bu borada muhim ahamiyat kasb etadi.

“Tuhfat az-zoirin” asarini Said Muhammad Nosir (To'liq ismi Nasriddin al-Hanafi y al-Hasaniy Al-Buxari) tomonidan yozilgan. U Buxoro amiri amir Muzaffar (1860-1885) ning o'g'li bo'lgan. Bu asar XIX asr oxiri –XX asr boshlarida yozilgan. XX asr boshlarida taqdim etilgan. “Tuhfat az-zairin” asari Buxoro so'fiylari haqida yozilgan bo'lib asarni yozishdan maqsad so'fiy shayxlarini batafsil yoritishdan iborat. Asar “ Kitobi Mullazoda Ahmad ibn Mahmud” asarining mantiqiy davomi bo'lib hisoblanadi. Mavzuga oid adabiyotlarni quyidagi guruhlariga bo'lib o'rganish mumkin :

1.XX asr boshlarida Turkistonda yaratilgan mahalliy manbalar va matbuot materiallari.

2.Sovet davrida yaratilgan ilmiy tadqiqotlar.

3.Mustaqillik yillarida O'zbekistonda nashr etilgan tadqiqotlar.

4.Xorijda yaratilgan tadqiqotlar

Bugungi kunda manbalar orasida “Tuhfat az-zoirin”(Ziyoratchilarga sovg'a”) kitobi Buxoro qabrlarini o'rganishda alohida o'rin tutadi.Bu asar Nosriddin Hanafiy al-Hasaniy al-Buxoriy tomonidan yozilgan.Buxoroda yozilgan va aslida forsha asardir.”Tuhfat az-zoirin” ilk bor Buxoroda nashr etilgan litografiya.Bu ishning diqqatga sazovor tomoni shundaki,birinchiidan,asar tadqiqotchilar tomonidan ilmiy ishlar uchun keng foydalanilgan,ikkinchiidan,ish yuzasidan dissertatsiya ishi bajarilgan[1].

“Tuhfat az-zoirin”ning bir qismi ham tiliga tarjima qilingan va nashr etilgan[2].Xususan ,ayrim ijtimoiy- siyosiy,harbiy,madaniy,ta'lim-tarbiya tizimi,ustoz shogirdlik an'analari,ilmiy merosi,tasavvuf tariqatlari,pir-murshid shajara munosabatlari,ayrim toponimlar bilan bog'liq shahar topografiyasining muhim obyektlari haqidagi ma'lumotlarni mohirona tasvirlab beradi.”Tuhfat az-zoirin”da keltirilgan Buxoro amirligi tarixi muallifning kuchli iste'dodini ko'rsatadi.Takidlash joizki,Nosriddin To'raning “Hadi az-zoirin”, “Tuhfat az-zoirin”, “Tadqiqoti arki Buxoro”, “Osori salatini”(Buxoro), “Kanuz al-itqiyya” va boshqalar islom haqidagi asarlari kalom,fiqh,so'fiylik ilmlar sohasini juda mukammal va chuqur bilganligini ko'rsatadi[1,12].

Yozuvchining “Tuhfat az-zoirin” asarida buyuk allomalar faoliyat yillari va Buxoro va uning atrofida dafn etilgan so'fiylik vakillari, ularning ustozlari, shogirdlari, ilmiy meroslari umumiy, qisqa, ixcham va aniq tasvirlangan. Muallif asarga kirishda ko'p manbalarni o'qiganligini ta'kidlaydi. Nosriddin To'ra Buxoriy o'zi tasavvufga qiziqqan va shayxlar, imomlar, sadrlar hayoti va nasl-nasabini o'rganishni maqsad qilgan.Xoja Abduxoliq G'ijduvoni boshchiligidagi “Xojagonlar “ tariqatini ham o'rgangan.Natijada muallifning o'zi ularning nomlari

va qabrlari haqida kitob tayyorlashga kirishadi. Bu asarni hijriy 1324\1906-yilda yozib tugatiladi.²²¹

Bundan tashqari muallif “tuhfat az-zoirin” asarini yozishda “Nafahatul-uns”, “Rashahot”, “Manoqibi Hazrati Amir Kulol”, “Mazharul-ajib”, “ Favayidi muntahaba”, “Samaratul- mashoyix”, “Tuhfatul- ahbobi Shohiy”, “Tuhfatul ahbob”, “Manoqibi Hazrati Hoji Habibulloh”, “Tuhfatul-ansab”, shuningdek, Tohir Eshon asarlaridan foydalanib yozgan. Muallif asardagi malumotlar ixcham, mazmunli va ommabop ekanligini ta’kidlagan. Bu asar Buxoro, uning allomalari, davlat arboblari va tarixini o’rganishda muhim ahamiyatga ega ekanligi yaqqol ko’rinib turibdi.²²²

Asarda Gaukushon madrasasi qurilishi haqida aytilgan bo’lib uni Jo’yboriy xojalari Xoja Muhammad Islom va Xoja Sad mablag’lari hisobiga qurilgan. Uni qurilishida Muhammad Tohir Hiraviy al-habushoniy usta bo’lgan. Madrasada har kuni besh mingga yaqin talaba shariat ilmini o’rganish uchun kelgan²²³. Bu ma’lumotlardan ma’lum bo’ladiki madrasaning obro’-e’tibori yuqori bo’lgan. Bu yerda dars bergan ustozlar bilimi ham juda yuqori bo’lgan. O’sha davrda ham Buxoro amirligi bilim va ma’rifat markazi bo’lgan. Gaukushon madrasasiga bir kunda ilm izlab kelgan talabalar sonidan ham Gaukushon madrasasining nufuzi ancha yuqori bo’lganligini tushinish mumkin.

“Tuhfat az-zoirin” asari muhim topografik ko’rsatkich hisoblanadi. Buxorodagi ziyoratgohlar topografiyasi bo’lib bu asarni o’rganib, topografik xaritani yaratish mumkin. Bu asarda Buxoroning o’rta asr maqbaralarini o’rganish mumkin. Xususan, Fathobodagi topografik joylar haqida

---

²²¹ J.N. Olimovna Muqaddas ziyoratgohlar Buxoro shahri topografiyasining tarkibi sifatida //Imom Buxoriy saboqlari. 2020/1.40-41.

²²² Togaeva D.N. SOCIAL AND PHILOSOPHICAL VIEWS OF ABDURAUUF FITRAT ON MARRIAGE AND ITS BENEFITS // American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2020. T.1. - №. 1. – C. 73-77.

²²³ Turdiyev B.S. The role of national harmony in the strategy of spiritual renewal // Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – T.1. № . 6. – C.229-233.

ma'lumot, qabrlarning joylashuvi, Sayfiddin Boharziy qabrining nasabnomasi aytilgan. Shuningdek, Buxoroga ilm izlab kelgan, icgki va tashqi ilmlarni o'rgangan Qozi al-Quzzat Xoja Muhammad Tohir Habushoniy qabri Buxorodagi G'ozyon hovuzi yaqinida bo'lganligi va qabrning topografik joylashuvi qayd etilgan[2,29]. Afsuski bu hovuz Buxoroda hozirgacha saqlanib qolmagan. Buxoroning janubi-g'arbida G'ozyon degan ko'cha bo'lib, u yerda G'ozyon madrasasi va 100 metr uzoqlikda Solehi Takiyadarning qabri hanuzgacha saqlanib qolingan. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, G'oziyon havzasi Buxoro shahrining Shohrud oqimi yo'nalishida bo'lgan[3,147]. Bundan ko'rinib turibdiki, "Qozi al-quzzot" Xoja Muhammad Tohir Habushoniy qabri bugungi kungacha saqlanib qolinmagan.

Bundan tashqari, "Tuhfat az-zoirin" da yerrelefiga oid ko'plab ma'lumotlar mavjud. Buxoroda yashovchi ko'plab alloma va mutasavvufning qabrlari haqida aytib o'tgan. Olim va donishmand Xoja Yusuf Hamadoniy haqida ta'kidlab, uning qabri Buxorodagi Saripul Sho'ristondagi Shayx Abu Bakr Ishoq Kalobodiy qabri yonida joylashganini ham aytib o'tgan. Bugun Buxorodagi Shayx Abu Bakr Ishoq Kalobodiy qabriga aylantirilgan obod maskanda Behishtiyon (Mozori Sharif) maqbarasi qurilgan. Ma'lumotlarga ko'ra, Behishtiyon maqbarasi yonida Yetti qozi qabri bo'lgan. "Tarixi Mullazoda" asaridagi ma'lumotlarga asoslanib shuni ta'kidlash joizki, Buxoro shahrida 4 ta ixtisoslashtirilgan umumta'lim maktabi, yuridik kollej, maktabdan keyin qurilgan turar joy majmualari, Qadimiy Qalobod darvozasi, viloyat gaz ta'minoti idorasi ortida Mehtar Anbar ko'chasi oldin kata qabriston edi. Yuqorida tilga olingan hududlarda Xojai Namadpo'sh qabri va Imom maqbarasi bo'lgan. Bu yerda ulug' avliyo shayx Abu Bakr ib Abuning qabri ham bo'lgan.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, "Tuhfat az-zoirin" ni o'rganishda nafaqat Buxoro shahrining reylefi haqidagi ma'lumotlar u bilan bir qatorda madaniy taraqqiyot bilan bog'liq ko'plab masalalar va o'rta asrlarda Buxoro shahrining ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari me'moriy obidalar, so'fiylik

vakillarining hayoti bilan bog'liq boshqa qimmatli ma'lumotlar boshqa manbalarda uchramaydi. Bu risolaning tarixiy ahamiyatini yanada oshiradi.

O'rganilgan manbalar asosida shuni taklif qilish mumkinki “Tuhfat az-zoirin” asari ustida ko'proq ilmiy faoliyat bilan shug'ullanish, Buxorodagi o'rta asr maqbaralar haqida asardan ko'proq ma'lumotlar olish va nashr qilishni yo'lga qo'yish lozim.

Adabiyotlar

1. Zahidova S.A. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoroda shahar madaniyati taraqqiyoti (Nosriddin ibn Amir Muzaffarning “Tuhfat az-zoirin” asari ma'lumotlari asosida) T., 2008

2. Muhammad Nosriddin Al Hanafiy Al Hasaniy Al Buxoriy “Tuhfat az-zoirin” (Buxarskaya chast) (perevod s tadjiksko-persidiskogo, predislovie i kommentariy X. Turaeva), P. T. 2003. str. 29

3. Jo'rayeva N.O. Rol svyatikh mest v izuchenii topografii // Ekonomika i sotsium. 2019. - № 5 – S. 595-598.

4. Turdiyev B.S. The role of national harmony in the strategy of spiritual renewal // Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – T. 1. № 6. – C. 229-233.

BUXORO AMIRLIGINING MANG'ITLAR SULOLASI HUKMRONLI DAVRIDA XALQARO ALOQALARI

Sh.N. Rajabov

*Tarixshunoslik, manbashunoslik – tarixiy tadqiqot usullari
mutaxassisligi magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Mang'itlar sulolasi davrida Buxoro amirligining xalqaro diplomatik aloqalari xususida bir qancha ma'lumotlar haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Ekspeditsiya, Qozoq dashti, Eron mollari, “Десятилетнее странствование” kitobi, sivilizatsiya, xalqaro munosabatlar.

	<i>risolasi haqida.....184</i>
H.H.To'rayev, G.Norqulova	<i>Nosriddin To'ra Buxoriyning "Tuhfat az –zoinin" asarida Buxoro ziyoratgohlari tarixi.....190</i>
Sh.N. Rajabov	<i>Buxoro amirligining Mang'itlar sulolasi hukmronlik davrida xalqaro aloqalari.....194</i>
M.Umarova	<i>Shajarayi turk asarida Xiva –Eron munosabatlari.....198</i>
H.M.Samadova	<i>Sharifjon Mahdum – Sadri ziyo asarlari tarixiy manba sifatida..202</i>
Sh. O'.Nosirov	<i>Sadriddin Ayniyning 1917-1920-yillardagi tarixiy jarayonlar borasidagi qarashlari.....207</i>
H.H.To'rayev U.Sh. Soxibova	<i>"Xulasatul vafa biaxbari daril mustafa " asari muhim tarixiy manba.....211</i>
N.R.Niyozov	<i>Chor Rossiyasi tomonidan O'rta Osiyoning bosib olinishi tarixining o'rganilishi masalalari.....215</i>
70230501 – Etnografiya, etnologiya va antropologiya	
S.I.Inoyatov S.F.Jabborov	<i>Buxoro vohasi hunarmandchiligida ustoz – shogird an'analari va u bilan bog'liq urf – odat, marosimlar.....218</i>
Z.O.Ashrafova	<i>"Boburnoma" asarida nabotot olamining etnografik tahlili.....222</i>
M.B.Qurbonova G`Z.Samadov	<i>Buxoro vohasi arablari bilan bog`liq ijtimoiy toifalar.....226</i>
M. B. Qurbonova Sh.Toshpo'latova	<i>Mixail Stepanovich Andreyev tojiklar etnologiyasi bilimdoni.....231</i>
A.H.Boltayev, M.M.Rasulova	<i>Buxoro yahudiylarining milliy oshxonasi.....236</i>
M.B.Qurbonova F.Y. Yuldosheva	<i>Lev Nikolayevich Gumilyovning etnografik tadqiqoti.....239</i>
D.M. Jamolova M.D.Qurbonov	<i>XX asr boshlarida Buxoroda tibbiyot sohasidagi o'zgarishlar.....242</i>
M. I.Niyazova, Z. N. Sharipova	<i>"Halqayi muhammadi". Buxoro sirg'alarining o'rganilishi.....245</i>